

Ius Puniendi and Its Sources in the Era of the European Integration – Selected Issues on the Example of Poland¹

Renata Pawlik

Abstract: *Historically, criminal law and the right to punish were the sovereign competence of the State and one of its most essential prerogatives, which is not to say that the criminal law system functioned in a vacuum. Ius puniendi was traditionally understood as the exclusive right of the State to establish the principles of criminal liability, the scope of its own jurisdiction, the range of criminalization, and specific sanctions for typified offences. Membership of the European Union raises an issue of specific relations that exist between the European Union laws and domestic laws; the core of the European integration rests on the relationships between national sovereignty and the European Union membership. This issue is related to the limits of the openness of the domestic order to the European Union laws and the associated constitutional doubts as to the limits and guarantees of sovereignty which takes on special importance with regard to ius puniendi, where sovereignty is usually defined as an exclusive right of the State and, at the same time, as the capacity to freely set the regulations of broadly understood criminal law, to determine its own jurisdiction, and to choose the manner and scope of interstate cooperation in criminal cases.*

Key Words: *Ius Puniendi; Criminal Law; the European Integration; the European Union; Sovereignty; Poland.*

Introduction

Historically, criminal law and the right to punish were the sovereign competence of the State and one of its most essential prerogatives, which is not to say that the criminal law system functioned in a vacuum.² *Ius*

¹ This paper is part of a research project funded from the resources of the National Science Centre (NCN 2011/03/D/HS5/01456).

² WRÓBEL, W. and A. ZOLL. *Polskie prawo karne: Część ogólna*. 1. wyd. Kraków: Zak, 2010, p. 69 and following. ISBN 978-83-240-1351-7; see also interesting monograph NOWAK, C. *Wpływ procesów globalizacyjnych na polskie prawo karne*. 1. wyd. Warszawa: Wolters Kluwer; Akademia Leona Koźmińskiego, 2014. 420 p. ISBN 978-83-264-3487-7; KWIECIEŃ, R. *Suwerenność państwa: Rekonstrukcja i znaczenie idei w prawie międzynarodowym*.

puniendi was traditionally understood as the exclusive right of the State to establish the principles of criminal liability, the scope of its own jurisdiction, the range of criminalization, and specific sanctions for typified offences. T. Hobbes considered the power to punish as grounded in the law of nature (*ius naturale*); the establishment of a State meant that the subjects waived their *ius naturale* and thus reinforced the prerogative of the sovereign.³ For J. Locke, political society could only be formed on condition that individuals would give up the power to judge and to punish. Members of the nascent organism put their natural right in the hands of the community, but reserved the right to appeal against it. From that moment on, the role of the community was to confer the power to judge and to punish on designated individuals; these were then responsible for resolving disputes among community members and punishing those who violated the law.⁴

In 1993, following many years of political, economic, and social integration and based on the Maastricht Treaty signed on February 7th, 1992,⁵ the European Union officially came into being; now it brings to-

wym. 1. wyd. Kraków: Zakamycze, 2004. 204 p. ISBN 83-7333-435-1; KELSEN, H. *Principles of International Law*. 1st ed. New York: Rinehart, 1952, pp. 190-194; KELSEN, H. *Das Problem der Souveränität und die Theorie des Völkerrechts: Beitrag zu einer reinen Rechtslehre*. 2. Aufl. Aalen: Scientia Verlag, 1960 [reprint]. 320 p.; KRÜGER, H. and G. ERLER. *Zum Problem der Souveränität*. 1. Aufl. Karlsruhe: C. F. Müller, 1957. 104 p.; SCHLESKY, U. *Souveränität und Legitimität von Herrschaftsgewalt: Die Weiterentwicklung von Begriffen der Staatslehre und des Staatsrechts im europäischen Mehrebenensystem*. 1. Aufl. Tübingen: Mohr Siebeck, 2004. 815 p. ISBN 978-3-16-148121-5; HELIOS, J. and W. JEDLECKA. *Suwerenność w dobie procesów integracyjnych i globalizacyjnych*. 1. wyd. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2004, pp. 22-31. Prawo, nr 291. ISBN 978-83-229-2492-1; and WOŁPIUK, W. J. ed. *Spór o suwerenność*. 1. wyd. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2001. 201 p. ISBN 83-7059-548-0.

³ ADAMCZYK, T. Prawo do karanía w umowie społecznej: (XVII-XVIII w.). In: J. PRZY-GODZKI and M. PTAK, eds. *Spoleczeństwo a władza: Ustrój, prawo, idee*. 1. wyd. Wrocław: Kolonia Limited, 2010, p. 339. ISBN 978-83-60631-18-8.

⁴ ADAMCZYK, T. Prawo do karanía w umowie społecznej: (XVII-XVIII w.). In: J. PRZY-GODZKI and M. PTAK, eds. *Spoleczeństwo a władza: Ustrój, prawo, idee*. 1. wyd. Wrocław: Kolonia Limited, 2010, p. 344. ISBN 978-83-60631-18-8.

⁵ *Consolidated Version of the Treaty on European Union*. OJ EU C 115, 2008-05-09, pp. 13-45; cf. more on that subject by PAWLIK, R. Identity of Criminal Law at the Time of the European Integration Based on the Example of Poland – Some Comments. *Societas et iurisprudentia* [online]. 2015, vol. 3, no. 1, pp. 133-175 [cit. 2016-04-18]. ISSN 1339-5467. Available at: <http://sei.iuridica.truni.sk/archive/2015/01/SEI-2015-01-Studies-Pawlik-Renata.pdf>.

gether 28 countries and 6 potential new candidates.⁶ The European Union comprises groups that differ considerably in terms of culture, language, and religion; this can significantly enrich the community⁷ but also requires the introduction of measures to ensure that the differences are respected.⁸ Article 4.2⁹ of the current Treaty on European Union clearly decrees that the European Union shall respect the equality of the Member States before the Treaties and their national identity.¹⁰

The legal basis for Poland's accession to the European Union is laid down in the Constitution of April 2nd, 1997, which allows the organs of the State authority to delegate some of their competences in relation to

⁶ Austria (1995), Belgium (1952), Bulgaria (2007), Croatia (2013), Cyprus (2004), Czech Republic (2004), Denmark (1973), Estonia (2004), Finland (1995), France (1952), Greece (1981), Spain (1986), Netherlands (1952), Ireland (1973), Lithuania (2004), Luxembourg (1952), Latvia (2004), Malta (2004), Germany (1952), Poland (2004), Portugal (1986), Romania (2007), Slovakia (2004), Slovenia (2004), Sweden (1995), Hungary (2004), United Kingdom (1973), Italy (1952). Kraje. In: *Unia Europejska* [online]. 2016 [cit. 2016-04-18]. Available at: http://europa.eu/about-eu/countries/index_pl.htm.

⁷ KALAGA, W. ed. *Dylematy wielokulturowości*. 1. wyd. Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, 2004. 366 p. ISBN 83-242-0362-1; KUNIŃSKI, M. ed. *Integracja europejska*. 1. wyd. Kraków: Ośrodek Myśli Politycznej; Księgarnia Akademicka, 2000. 205 p. ISBN 83-7188-358-7; WALUCH, K. *Polityka kulturalna Unii Europejskiej*. 2. wyd. Płock: Novum, 2004. 321 p. ISBN 83-89416-33-6; KRZYSZTOFEK, K. and A. SADOWSKI, eds. *Pogranicza i multikulturalizm w warunkach Unii Europejskiej*. 1. wyd. Białystok: Uniwersytet w Białymstoku, Instytut Socjologii, 2004. 388 and 227 p. ISBN 83-89031-87-6; BEKASIŃSKI, J., E. PONCZEK and A. SEPKOWSKI, eds. *Tożsamość europejska – wielokulturowość – globalizacja*. 1. wyd. Włocławek: Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej, 2007. 247 p. ISBN 978-83-60607-08-4; and BARSKA, A. and M. KORZENIOWSKI, eds. *Wielokulturowość – międzykulturowość – transkulturowość w perspektywie europejskiej i pozaeuropejskiej*. 1. wyd. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 2007. 313 p. ISBN 978-83-7395-251-5.

⁸ *The Stockholm Programme – An Open and Secure Europe Serving and Protecting Citizens*. OJ EU C 115, 2010-05-04, pp. 1-38.

⁹ Article 4 added, amended, and numbered based on the numbering system laid down in the Article 1.5, Article 5.1, and Article 5.2 of the *Treaty of Lisbon Amending the Treaty on European Union and the Treaty Establishing the European Community* [signed at Lisbon, 13 December 2007, entered into force on 1 December 2009]. OJ EU C 306, 2007-12-17, pp. 1-271.

¹⁰ WÓJTOWICZ, K. Zachowanie tożsamości konstytucyjnej państwa polskiego w ramach UE – uwagi na tle wyroku TK z 24. 11. 2010 r. (K 32/09). *Europejski Przegląd Sądowy*. 2011, nr 11, p. 4. ISSN 1895-0396; cf. also more on that subject by PAWLIK, R. Identity of Criminal Law at the Time of the European Integration Based on the Example of Poland – Some Comments. *Societas et iurisprudentia* [online]. 2015, vol. 3, no. 1, pp. 133-175 [cit. 2016-04-18]. ISSN 1339-5467. Available at: <http://sei.iuridica.truni.sk/archive/2015/01/SEI-2015-01-Studies-Pawlik-Renata.pdf>.

certain matters to specific entities mentioned in the document.¹¹ The process of accession and the associated transfer of prerogatives do not mean that the State waives its sovereignty for the sake of the European Union, but merely transfers some of its competences, within limits set by the principle of the State sovereignty upheld as a national value in the Preamble to the Constitution.¹²

Criminal law serves to defend public order against harmful behaviour, guarantees order, security, and social cohesion and restores trust in the principles violated by crime and their authority; it stands apart from other branches of the law as it uses a severe instrument that substantially encroaches into the sphere of civil rights and liberties, i.e. the penal sanction.¹³ At the same time, to an extent greater than any other branch of the law, criminal law reflects social attitudes towards individual cultural, moral, and financial issues and is particularly likely to be affected by social changes.¹⁴ For all these reasons, it is accepted that its principles should be laid down by the State authorities in a manner appropriate for the enactment of legal norms. By defining punishable offences and relevant sanctions, the State exercises its sovereign right to punish, known as *ius puniendi*.¹⁵

Membership of the European Union raises an issue of specific relations that exist between the European Union laws and domestic laws; the core of the European integration rests on the relationships between na-

¹¹ GARLICKI, L. *Polskie prawo konstytucyjne: Zarys wykładu*. 2. wyd. Warszawa: Liber, 1998, p. 410. ISBN 83-7206-013-4.

¹² GARLICKI, L. Uwagi do wstępu [do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej]. In: K. DZIAŁOCHA, L. GARLICKI, P. SARNECKI, W. SOKOLEWICZ and J. TRZCIŃSKI. *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej: Komentarz: Tom I*. 1. wyd. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 1999, p. 14. ISBN 978-83-7059-450-3; see also *Judgement of the Polish Constitutional Tribunal Ref. No. K 18/04* [2005-05-11]; *Judgement of the Polish Constitutional Tribunal Ref. No. U 5/04* [2006-07-18]. OTK ZU no. 7/A/2006, item 80; *Judgement of the Polish Constitutional Tribunal Ref. No. K 31/06* [2006-11-03]. OTK ZU no. 10/A/2006, item 147; *Judgement of the Polish Constitutional Tribunal Ref. No. K 54/05* [2007-03-12]. OTK ZU no. 3/A/2007, item 25; and *Judgement of the Polish Constitutional Tribunal Ref. No. Kp 5/08* [2009-12-16]. OTK ZU no. 11/A/2009, item 170.

¹³ See *Case of Commission of the European Communities v. Council of the European Union* [2005-09-13]. Judgement of the Court of Justice of the European Union, 2005, C-176/03.

¹⁴ WOJCIECHOWSKI, B. *Interkulturowe prawo karne: Filozoficzne podstawy karania w wielokulturowych społeczeństwach demokratycznych*. 1. wyd. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2009, p. 393. ISBN 978-83-7611-285-5, and the sources used therein.

¹⁵ Cf. also SAKOWICZ, A. *Zasada ne bis in idem w prawie karnym*. 1. wyd. Białystok: Temida 2; Wydział Prawa Uniwersytetu w Białymstoku, 2011, p. 166 and following. ISBN 978-83-89620-89-7.

tional sovereignty and the European Union membership.¹⁶ This issue is related to the limits of the openness of the domestic order to the European Union laws and the associated constitutional doubts as to the limits and guarantees of sovereignty which takes on special importance with regard to *ius puniendi*, where sovereignty is usually defined as an exclusive right of the State and, at the same time, as the capacity to freely set the regulations of broadly understood criminal law, to determine its own jurisdiction, and to choose the manner and scope of interstate cooperation in criminal cases.¹⁷

The notion of sovereignty in the era of the European integration

The notion of sovereignty sparks major controversies in legal doctrine and its scope has been evolving.¹⁸ The Polish legal literature commonly assumes sovereignty as a special attribute of the State defined as independence from any other entity of international law. Frequently listed elements of sovereignty include, to name just a few, exclusive jurisdiction over its citizens and territory, the right to decide on membership in in-

¹⁶ POPLAWSKA, E. ed. *Konstytucja dla rozszerzającej się Europy*. 1. wyd. Warszawa: Instytut Spraw Publicznych, 2000, p. 44. ISBN 83-86917-84-9; WRÓBEL, A. ed. *Wprowadzenie do prawa Wspólnot Europejskich (Unii Europejskiej)*. 2. wyd. Kraków: Zakamycze, 2004, p. 55. ISBN 83-7333-410-6; BAŁABAN, A. Traktat konstytucyjny Unii Europejskiej a tradycje konstytucyjne państw członkowskich. In: S. DUDZIK, ed. *Konstytucja dla Europy: Przyszły fundament Unii Europejskiej*. 1. wyd. Kraków: Zakamycze, 2005, p. 54. ISBN 83-7444-067-8; and BAŁA, P. „Tożsamość konstytucyjna” a traktat z Lizbony. Tezy wyroku Federalnego Trybunału Konstytucyjnego z 30 czerwca 2009 r. *Ius Novum*. 2010, nr 2, p. 7 and following. ISSN 1897-5577.

¹⁷ SAKOWICZ, A. *Zasada ne bis in idem w prawie karnym*. 1. wyd. Białystok: Temida 2; Wydział Prawa Uniwersytetu w Białymstoku, 2011, p. 136. ISBN 978-83-89620-89-7.

¹⁸ GÓRSKI, A. *Europejskie ściganie karne: Zagadnienia ustrojowe*. 1. wyd. Warszawa: Wolters Kluwer, 2010, pp. 203-218. ISBN 978-83-264-0422-1; HELIOS, J. and W. JEDLECKA. *Suwerenność w dobie procesów integracyjnych i globalizacyjnych*. 1. wyd. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2004, pp. 22-31. Prawo, nr 291. ISBN 978-83-229-2492-1; WOŁPIUK, W. J. ed. *Spór o suwerenność*. 1. wyd. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2001. 201 p. ISBN 83-7059-548-0; and WÓJTOWICZ, K. Suwerenność w procesie integracji europejskiej. In: W. J. WOŁPIUK, ed. *Spór o suwerenność*. 1. wyd. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2001, pp. 156-176. ISBN 83-7059-548-0. See also MAR-SZAŁEK, A. *Suwerenność a integracja europejska w perspektywie historycznej: Spór o istotę suwerenności i integracji*. 1. wyd. Łódź: Instytut Europejski, 2000. 368 p. ISBN 83-86973-74-9; KRANZ, J. ed. *Suwerenność i ponadnarodowość a integracja europejska*. 1. wyd. Warszawa: Prawo i Praktyka Gospodarcza, 2006. 242 p. ISBN 83-60201-21-8; and LESZCZYŃSKI, Z. and S. SADOWSKI, eds. *Suwerenność państwa we współczesnych stosunkach międzynarodowych*. 1. wyd. Warszawa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP, 2005. 511 p. ISBN 83-88278-66-5.

ternational political organizations, and the right to implement an independent financial, budgetary, and fiscal policy.¹⁹

The notion of sovereignty has substantially evolved over time.²⁰ L. Ehrlich defined it as primary self-rule and whole rule manifested in the control of people and territory.²¹ J. J. Rousseau was at first a staunch opponent of any transfer or division of sovereignty, as he identified it with general will. Legislative power whose role was to create laws could only belong to the people; the people, however, could not have executive power, since the latter resolved particular issues. Rousseau further included the judiciary under executive power, since court judgments were particular acts; the sovereign could grant the right to punish, but could not exercise it itself.²² A social contract and the subsequent move from the state of nature towards organized forms of coexistence meant that the individual lost the right to judge and to punish. From that moment on, the right rested with designated bodies and, in T. Hobbes' theory, exclusively with the sovereign who could vest selected individuals with the authority to exercise it or grant executive power, as described by Locke and Rousseau.²³ H. Kelsen draws a distinction between internal and external sovereignty, where the former is taken to mean the full authority over people within a given territory and the latter refers to the absolute autonomy in developing mutual relations with other States;²⁴ being

¹⁹ KACZOROWSKI, P. Uwagi o pojęciu państwa i suwerenności. In: S. SOWIŃSKI and J. WĘGRZECKI, eds. *Suwerenność państwa i jej granice*. 1. wyd. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, 2010, p. 65. ISBN 978-83-7072-622-5.

²⁰ Interesting and comprehensive reflections on the subject can be found in the monograph GÓRSKI, A. *Europejskie ściganie karne: Zagadnienia ustrojowe*. 1. wyd. Warszawa: Wolters Kluwer, 2010. 499 p. ISBN 978-83-264-0422-1.

²¹ EHRlich, L. *Prawo międzynarodowe*. 4. wyd. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze, 1958, p. 123 and following; and KŁAFKOWSKI, A. *Prawo międzynarodowe publiczne*. 1. wyd. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1964, p. 64.

²² ADAMCZYK, T. Prawo do karania w umowie społecznej: (XVII-XVIII w.). In: J. PRZY-GODZKI and M. PTAK, eds. *Spółczeństwo a władza: Ustrój, prawo, idee*. 1. wyd. Wrocław: Kolonia Limited, 2010, p. 346. ISBN 978-83-60631-18-8.

²³ ADAMCZYK, T. Prawo do karania w umowie społecznej: (XVII-XVIII w.). In: J. PRZY-GODZKI and M. PTAK, eds. *Spółczeństwo a władza: Ustrój, prawo, idee*. 1. wyd. Wrocław: Kolonia Limited, 2010, p. 346. ISBN 978-83-60631-18-8.

²⁴ STRUPP, K. and H.-J. SCHLÖCHAUER, Hrg. *Wörterbuch des Völkerrechts*. 2. völlig neu bearb. Aufl. Berlin: Walter de Gruyter, 1960, pp. 554-555; for more on the subject cf. WOJTYCZEK, K. *Przekazywanie kompetencji państwa organizacjom międzynarodowym*. 1. wyd. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2007, p. 37 and following. ISBN 978-83-233-2411-9; see also KRANZ, J. Suwerenność państwa a prawo międzynarodowe. In: W. J. WOŁPIUK, ed. *Spór o suwerenność*. 1. wyd. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2001. 201 p. ISBN 83-7059-548-0; and SIDJANSKI, D. Wspólna kultura europe-

a member of the European Union restricts sovereignty in this sense to a certain degree. As rightly assumed by A. Marszałek, such sovereignty could only exist if the State was the only legal entity; this, however, is not the case today. In the era of the European integration, W. Czaplński argues against dividing the notion of sovereignty and maintains that the State hands over not a part of its sovereignty, but only some of its competences.²⁵ A. Wasilkowski, likewise, underscores that the transfer of competences to the European Union bodies does not restrict sovereignty as such, but merely its exercise; further, he claims that the issue of national sovereignty is separate from that of the State sovereignty and, with the former in mind, the integration process should be legitimized, to the greatest extent possible, by means of democratic processes.²⁶ According to J. Barcz, the delegation of competence does not entail the loss of the State sovereignty with respect to the transferred prerogatives.²⁷ The literature is dominated by an essentially narrow definition of sovereignty understood as the sum total of the powers of the three main branches of the State authority: legislative, executive, and judicial.²⁸

The principle of national sovereignty is expressed in the Article 4 of the Constitution which stipulates that the supreme authority in the Republic of Poland is vested in the Nation and that the Nation exercises its authority directly or through representatives. In accordance with this principle, it is the Nation, understood as all the citizens of the Republic, which wields the prerogatives of the sovereign, i.e. independent authority in foreign affairs and supreme authority in internal affairs, both primary and legally unconstrained. The Nation lays down the forms and meth-

jska jako fundament federalizmu europejskiego. Podzielona suwerenność w Unii Europejskiej. In: W. CZAPLIŃSKI, I. LIPOWICZ, T. SKOCZNY and M. WYRZYKOWSKI, eds. *Suwerenność i integracja europejska: Materiały pokonferencyjne*. 1. wyd. Warszawa: Centrum Europejskie Uniwersytetu Warszawskiego, 1999, pp. 292-296. ISBN 83-910081-9-3.

²⁵ MARSZAŁEK, A. *Suwerenność a integracja europejska w perspektywie historycznej: Spór o istotę suwerenności i integracji*. 1. wyd. Łódź: Instytut Europejski, 2000, pp. 23-24. ISBN 83-86973-74-9.

²⁶ WASILKOWSKI, A. *Uczestnictwo w strukturach europejskich a suwerenność państwowa. Państwo i Prawo*. 1996, vol. 51, nr 4-5, p. 20 and following. ISSN 0031-0980.

²⁷ BARCZ, J. *W sprawie modelu przyszłej Unii Europejskiej: integracja zróżnicowana czy integracja elastyczna? Państwo i Prawo*. 2015, vol. 70, nr 5, pp. 19-35. ISSN 0031-0980; and BARCZ, J. *Traktat z Lizbony: Wybrane aspekty prawne działań implementacyjnych*. 1. wyd. Warszawa: LexisNexis, 2012, p. 48 and following. ISBN 978-83-7620-987-6.

²⁸ LANG, W., J. WRÓBLEWSKI and S. ZAWADZKI. *Teoria państwa i prawa*. 3. zm. wyd. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1986. 547 p. ISBN 83-01-06633-4.

ods of exercising its legislative power in the Constitution and is bound by the latter until it is legally amended.²⁹

The doctrine of international law holds the view that today the notion of absolute, unlimited sovereignty belongs firmly in the past. The doctrine distinguishes between constraints on sovereignty that stem from the will of the State and are thus considered legitimate under international law and infringements on sovereignty committed against the will of the State and contrary to international law. The literature on the subject also underscores that by incurring obligations: the State does not necessarily restrict its own freedom of action, but rather extends its spectrum to areas from which it was previously absent; the capacity to contract international obligations belongs to the legal nature of the State and constitutes its identity under international law. Accordingly, it cannot be considered a factor that restricts sovereignty; its primary role is rather to act as its proof.³⁰

Thus understood, sovereignty may be diminished in the process of internationalization, but its essence remains intact. The State still remains at the centre of integration processes around the world and voluntarily incurring international obligations, be it by ratifying international conventions or by acceding to international organizations, is the manner in which it exercises its sovereignty. What indeed changes is the area of its exclusive competence, as laid down in the Article 4.2 of the Treaty on the Functioning of the European Union.³¹

Sovereignty is assumed to be one of the most significant barriers to the European integration in criminal cases, but also a major determinant in creating repressive law in general.³² Article 90.1 of the Constitution provides for full transfer of competences of the State authority in certain

²⁹ COMPLAK, K. Komentarz do art. 4 [Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej]. In: R. BALICKI, M. BARTOSZEWICZ, K. COMPLAK, M. HACZKOWSKA, A. ŁAWNICZAK and M. MASTERNAK-KUBIAK. *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej: Komentarz*. 1. wyd. Warszawa: LexisNexis, 2014, pp. 17-18. ISBN 978-83-278-0812-7.

³⁰ KWIECIEŃ, R. *Suwerenność państwa: Rekonstrukcja i znaczenie idei w prawie międzynarodowym*. 1. wyd. Kraków: Zakamycze, 2004, p. 128. ISBN 83-7333-435-1.

³¹ NOWAK, C. *Wpływ procesów globalizacyjnych na polskie prawo karne*. 1. wyd. Warszawa: Wolters Kluwer; Akademia Leona Koźmińskiego, 2014. 420 p. ISBN 978-83-264-3487-7, and the sources quoted therein.

³² GÓRSKI, A. *Europejskie ściganie karne: Zagadnienia ustrojowe*. 1. wyd. Warszawa: Wolters Kluwer, 2010, p. 203 and following. ISBN 978-83-264-0422-1.

matters, including *ius puniendi*.³³ The transfer of the latter, as rightly noted by W. Wróbel, involves a restriction of sovereignty; it means that sanctioning norms established by an international organization can be introduced into the domestic legal order and that the influence of the Constitution on these acts will be limited.³⁴ The Polish legal literature notes that sovereignty is not mentioned in the Article 90 of the Constitution; this reflects the idea that Poland's membership in the European Union does not take away or restrict its sovereignty in any way.³⁵ P. Winczorek points out that the European clause in the Polish Constitution plays a fundamental role in determining the manner in which sovereignty is exercised. In the Article 91.2, he claims the Constitution itself defines the ways of resolving normative conflicts, granting the law of the international organization precedence over statutes, but not over the Constitution.³⁶

Following the adoption of the Lisbon Treaty, the expansion of the European Union competences at the expense of the effective exercise of the sovereign State authority by the individual Member States has petrified and deepened; the States, however, still decide about the competences of the European Union institutions and thus maintain control over the integration process and their own constitutional identity.³⁷ The Lisbon Treaty has fundamentally reorganized the legal forms of action in the former third pillar. By means of directives adopted in accordance with the ordinary legislative procedure, the European Parliament and the Council lay down minimum rules concerning the definition of criminal offences and sanctions in the areas of particularly serious crime with a cross-border

³³ Pursuant to the Article 90 of the *Constitution of the Republic of Poland*, "The Republic of Poland may, by virtue of international agreements, delegate to an international organization or international institution the competence of organs of the State authority in relation to certain matters".

³⁴ BURZYŃSKI, P. *Ustawowe określenie sankcji karnej*. 1. wyd. Warszawa: Wolters Kluwer, 2008. 213 p. ISBN 978-83-7601-011-3, and sources quoted therein.

³⁵ Especially GARLICKI, L. *Polskie prawo konstytucyjne: Zarys wykładu*. 13. wyd. Warszawa: Liber, 2009, p. 57. ISBN 978-83-7206-156-0.

³⁶ WINCZOREK, P. *Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.* 2. rozszerz. i popr. wyd. Warszawa: Liber, 2008, p. 173 and following. ISBN 978-83-7206-082-2.

³⁷ BIERNAT, S. Zasada efektywności prawa wspólnotowego w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości. In: S. BIERNAT, ed. *Studia z prawa Unii Europejskiej*. 1. wyd. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2000, p. 47 and following. ISBN 83-233-1383-0; and BARCZ, J. *Traktat z Lizbony: Wybrane aspekty prawne działań implementacyjnych*. 1. wyd. Warszawa: LexisNexis, 2012, p. 78 and following. ISBN 978-83-7620-987-6.

dimension. Article 82 of the Treaty on the Functioning of the European Union lists areas of crime such as terrorism, human trafficking and the sexual exploitation of women and children, illicit drug trafficking, illicit arms trafficking, money laundering, corruption, counterfeiting of means of payment, computer crime, and organized crime.³⁸

The Member States transfer some of their competences to the Communities;³⁹ however, according to A. Wasilkowski, this does not mean that their sovereignty is restricted, because, above all, there arises no dependence on another State in this case.⁴⁰ Competences are handed over to jointly established institutions that operate in a mutually agreed-on manner and serve shared objectives.⁴¹ In a sense then the process merely restricts the exercise of sovereignty, but not sovereignty as such or as A. Sakowicz and R. Kwiecień put it in a “legal straitjacket”.⁴² Still, it should be kept in mind that the Article 4.2⁴³ of the current Treaty on European Union states that the European Union should respect the equality of the Member States before the Treaties and their national identities, inextricably linked to their basic political and constitutional structures, including regional and local self-government, and should respect the basic functions of the State, especially those that aim at ensuring its territorial integrity and maintain public order and protect national security; the latter in particular is the exclusive responsibility of each individual Member State. The competences of the European Union are limited by the princi-

³⁸ GÓRSKI, A. *Europejskie ściganie karne: Zagadnienia ustrojowe*. 1. wyd. Warszawa: Wolters Kluwer, 2010, p. 203 and following. ISBN 978-83-264-0422-1.

³⁹ *Judgement of the Polish Constitutional Tribunal Ref. No. K 18/04* [2005-05-11]; and *Judgement of the Polish Constitutional Tribunal Ref. No. K 32/09* [2010-11-24].

⁴⁰ WASILKOWSKI, A. *Uczestnictwo w strukturach europejskich a suwerenność państwowa. Państwo i Prawo*. 1996, vol. 51, nr 4-5, p. 20 and following. ISSN 0031-0980.

⁴¹ WASILKOWSKI, A. *Uczestnictwo w strukturach europejskich a suwerenność państwowa. Państwo i Prawo*. 1996, vol. 51, nr 4-5, p. 20 and following. ISSN 0031-0980; and SAKOWICZ, A. *Zasada ne bis in idem w prawie karnym*. 1. wyd. Białystok: Temida 2; Wydzał Prawa Uniwersytetu w Białymstoku, 2011, p. 149 and following. ISBN 978-83-89620-89-7.

⁴² SAKOWICZ, A. *Zasada ne bis in idem w prawie karnym*. 1. wyd. Białystok: Temida 2; Wydzał Prawa Uniwersytetu w Białymstoku, 2011, p. 149. ISBN 978-83-89620-89-7, and the sources quoted therein.

⁴³ Article 4 added, amended, and numbered based on the numbering system laid down in the Article 1.5, Article 5.1, and Article 5.2 of the *Treaty of Lisbon Amending the Treaty on European Union and the Treaty Establishing the European Community* [signed at Lisbon, 13 December 2007, entered into force on 1 December 2009]. OJ EU C 306, 2007-12-17, pp. 1-271.

ple of conferral: competences not conferred on the European Union by the Treaties are the sole province of the Member States.⁴⁴

As regards the division of competences between the European Union and its Member States in light of the Lisbon Treaty, Article 3.6 of the Treaty on European Union is particularly important: the Union “shall pursue its objectives by appropriate means commensurate with the competences which are conferred upon it in the Treaties”, and competences “not conferred upon the Union in the Treaties remain with the Member States” (Article 4.1 of the Treaty on European Union). The principle essentially asserts the sovereignty of the Member States relative to the European Union which cannot go beyond the competences that are explicitly conferred upon it and reinforces the sovereignty of the Member States, since its primary objective is the welfare of Nations. It should be kept in mind that the very question of the accession to the European Union and the transfer of competences under the Article 90 of the Constitution have already been subject to constitutional review in the case K 18/04.⁴⁵ In the justification of the judgment, the Constitutional Tribunal stated that the legislator stands by the principle of uniformity of the legal system, irrespective of whether the individual legal acts within it are the product of domestic legislation or international regulations (of varying scope and nature) covered by the constitutional catalogue of the sources of the law. In the doctrine, it is accepted that the European Union law is not fully external to the Polish State.⁴⁶

System of sources and sources of criminal law and the law of misdemeanours in the era of the European integration

As S. Ehrlich aptly points out, the “modern man lives among a plurality of normative systems that create a universe of binding patterns of behav-

⁴⁴ WÓJTOWICZ, K. Zachowanie tożsamości konstytucyjnej państwa polskiego w ramach UE – uwagi na tle wyroku TK z 24. 11. 2010 r. (K 32/09). *Europejski Przegląd Sądowy*. 2011, nr 11, p. 6 and following. ISSN 1895-0396.

⁴⁵ BIERNAT, S. Głosy do wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 11. 5. 2005 r. (zgodność Traktatu akcesyjnego z Konstytucją RP) K 18. *Kwartalnik Prawa Publicznego*. 2005, nr 4, p. 205. ISSN 1642-9591.

⁴⁶ BIERNAT, S. Prawo Unii Europejskiej a prawo państw członkowskich. In: J. BARCZ, ed. *Prawo Unii Europejskiej: Zagadnienia systemowe*. 3. wyd. Warszawa: Prawo i Praktyka Gospodarcza, 2006, pp. 253-303. ISBN 83-60201-22-6; see also *Judgement of the Polish Constitutional Tribunal Ref. No. K 18/04* [2005-05-11]; and BIERNAT, S. Głosy do wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 11. 5. 2005 r. (zgodność Traktatu akcesyjnego z Konstytucją RP) K 18. *Kwartalnik Prawa Publicznego*. 2005, nr 4, p. 205. ISSN 1642-9591.

our".⁴⁷ It should be noted at this juncture that, first, the shape of the legal system in a given State is a product of both original solutions and borrowings from other systems,⁴⁸ since, as rightly remarked by T. Stawecki, legal systems do not evolve in isolation, but interact with one another and a natural flow of inspirations between individual normative systems constitutes one of the most important manners in which legal cultures can be said to evolve.⁴⁹ In the Polish doctrine, this view is represented by the notion of the multi-centricity of the legal system which understands the European Union laws and domestic laws as acting in unison and the notion of comprehensive interdependence which sees the reciprocal relations between the European Union and its Member States as mutual adjustments and cooperation on the part of the Member States and the European Union.⁵⁰

The issue of the sources of law is subordinate to the issue of the system that in positive law is based on the principle of hierarchy, derived directly from the principle of a democratic State based on the rule of law.⁵¹ The system of sources in a given State is understood to comprise all the forms of legislative activity that are accepted under a given legal system and to ensure that the resulting legal norms will belong to a system of mutually interrelated and hierarchically ordered laws.⁵² In legal science, the issue of sources is of paramount importance; it determines

⁴⁷ EHRlich, S. *Wiążące wzory zachowania: Rzecz o wielości systemów norm.* 1. wyd. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1995, p. 351. ISBN 83-01-11738-9.

⁴⁸ GRAZIADeI, M. Comparative Law as the Study of Transplants and Receptions. In: M. REIMANN and R. ZIMMERMANN, eds. *The Oxford Handbook of Comparative Law.* 1st ed. Oxford: Oxford University Press, 2008, p. 474. ISBN 978-0-19-953545-3.

⁴⁹ STAWECKI, T. Konwergencja i dywergencja porządków prawnych w sferze tworzenia prawa. In: O. NAWROT, S. SYKUNA and J. ZAJADŁO, eds. *Konwergencja czy dywergencja kultur i systemów prawnych?* 1. wyd. Warszawa: C. H. Beck, 2012, p. 32. ISBN 978-83-255-3140-9.

⁵⁰ BARCZ, J. W sprawie modelu przyszłej Unii Europejskiej: integracja zróżnicowana czy integracja elastyczna?. *Państwo i Prawo.* 2015, vol. 70, nr 5, pp. 19-35. ISSN 0031-0980, and the sources quoted therein, in particular ŁĘTOWSKA, E. „Multicentryczność” systemu prawa i wykładnia jej przyjazna. In: L. OGIEGŁO, W. POPIOŁEK and M. SZPUNAR, eds. *Rozprawy prawnicze: Księga pamiątkowa profesora Maksymiliana Pazdana.* 1. wyd. Kraków: Zakamycze, 2005, pp. 1127-1146. ISBN 83-7444-148-8; and BARCZ, J. Główne kierunki reformy ustrojowej Unii Europejskiej (aspekty instytucjonalno-prawne). *Państwo i Prawo.* 2015, vol. 70, nr 7, pp. 23-55. ISSN 0031-0980.

⁵¹ GARLICKI, L. *Polskie prawo konstytucyjne: Zarys wykładu.* 2. wyd. Warszawa: Liber, 1998, p. 122. ISBN 83-7206-013-4.

⁵² BORUCKA-ARCTOWA, M. and J. WOLEŃSKI. *Wstęp do prawoznawstwa.* 2. wyd. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1997, p. 21. ISBN 83-233-1065-3.

the origin and forms that binding laws may take.⁵³ The situation differs between continental systems and common law systems. A. von Bogdandy identifies the principle of the rule of law as dominant in the European legal science;⁵⁴ in the system of positive law courts only apply the law, but have no authority to create it.⁵⁵ In common law systems, on the other hand, the courts also play a role in legislation. Reasons for this solution include the lack of reception of the Roman law and the fragmentary nature of legislative activity.⁵⁶

Article 87 of the Constitution of the Republic of Poland defines which acts shall constitute universally binding laws: the Constitution, statutes, ratified international agreements, regulations, and enactments of local law.⁵⁷ At the same time, the principle of hierarchy means that an act passed on at a lower level must be compliant with that adopted at a higher level, with the highest rank in the system of positive law reserved for the Constitution.⁵⁸ In accordance with the Article 8.2 of the latter, the provisions of the Constitution shall apply directly.⁵⁹ Constitutional norms and principles determine the interpretation of statutory provisions and their scope of application and also the scope of their validity.⁶⁰ In compli-

⁵³ GAWŁOWICZ, I. and P. ŁASKI. Zwyczaj międzynarodowy a Konstytucja RP z 1997 r. In: A. BAŁABAN, J. CIAPAŁA and P. MIJAL, eds. *Źródła prawa w Rzeczypospolitej Polskiej: W 15 lat po wejściu w życie konstytucji z 2 kwietnia 1997 roku*. 1. wyd. Szczecin: Uniwersytet Szczeciński, Wydział Prawa i Administracji, 2013, p. 47 and following. ISBN 978-83-933087-4-3.

⁵⁴ Von BOGDANDY, A. and J. BAST, Hrsg. *Europäisches Verfassungsrecht: Theoretische und dogmatische Grundzüge*. 2. vollst. aktualis. und erw. Aufl. Berlin: Springer, 2009, p. 62 and following. ISBN 978-3-540-73809-1.

⁵⁵ BORUCKA-ARCTOWA, M. and J. WOLEŃSKI. *Wstęp do prawoznawstwa*. 2. wyd. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1997, p. 14. ISBN 83-233-1065-3.

⁵⁶ BORUCKA-ARCTOWA, M. and J. WOLEŃSKI. *Wstęp do prawoznawstwa*. 2. wyd. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1997, p. 18. ISBN 83-233-1065-3.

⁵⁷ SKRZYDŁO, W. *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.* 2. wyd. Kraków: Zakamycze, 1999, p. 82 and following. ISBN 83-7211-066-2.

⁵⁸ GARLICKI, L. *Polskie prawo konstytucyjne: Zarys wykładu*. 2. wyd. Warszawa: Liber, 1998, p. 125. ISBN 83-7206-013-4; and TULEJA, P. *Stosowanie Konstytucji RP w świetle zasady jej nadrzędności (wybrane problemy)*. 1. wyd. Kraków: Zakamycze, 2003, p. 61 and following. ISBN 83-7333-210-3.

⁵⁹ MAKSAŃTY, N. Konstytucja jako źródło prawa – z perspektywy zasad jej bezpośredniego stosowania. In: M. ZUBIK and R. PUCHTA, eds. *Źródła prawa z perspektywy piętnastu lat obowiązywania Konstytucji*. 1. wyd. Warszawa: Uniwersytet Warszawski, Wydział Prawa i Administracji, Koło Naukowe Prawa Konstytucyjnego Legislador, 2013, p. 13 and following. ISBN 978-83-933893-1-5.

⁶⁰ *Judgement of the Polish Constitutional Tribunal Ref. No. P 12/98* [2000-03-22]. OTK 2000/2/67.

ance with the principle of primacy, the Constitution furnishes the basis for the system of positive law in Poland and all legal acts must be in agreement with it.⁶¹ Whether a given constitutional provision can be the basis for adjudication is determined on the basis of the criterion of concreteness and precision.⁶² The Constitutional Tribunal is a competent body charged with passing judgments on the compliance of normative acts with the Constitution; pursuant to the Article 190.1 of the Constitution of the Republic of Poland, its judgments are universally binding and final.⁶³

Pursuant to the Article 89.1, in connection with the Article 91.2 of the Constitution, international agreements ratified by Parliament have precedence over the statutes in the hierarchy of sources.⁶⁴ Many normative acts (international agreements ratified by Poland) include, among others, the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of November 4th, 1950, with the additional protocols that are binding on Poland,⁶⁵ and the International Covenant on Civil and Political Rights.⁶⁶

Following Poland's accession to the European Union, under the Article 91.3 of the Constitution, the domestic order has also been expanded to encompass the European Union laws. Primary laws take precedence over the statutes based on general rules (Article 91.3 of the Constitution), while the secondary European Union laws are applied directly and take precedence over the statutes.⁶⁷ In the context of Poland's membership in

⁶¹ TULEJA, P. *Stosowanie Konstytucji RP w świetle zasady jej nadrzędności (wybrane problemy)*. 1. wyd. Kraków: Zakamycze, 2003, p. 54 and following. ISBN 83-7333-210-3.

⁶² MAKSANTY, N. Konstytucja jako źródło prawa – z perspektywy zasad jej bezpośredniego stosowania. In: M. ZUBIK and R. PUCHTA, eds. *Źródła prawa z perspektywy piętnastu lat obowiązywania Konstytucji*. 1. wyd. Warszawa: Uniwersytet Warszawski, Wydział Prawa i Administracji, Koło Naukowe Prawa Konstytucyjnego Legislator, 2013, p. 16 and following. ISBN 978-83-933893-1-5.

⁶³ WRÓBEL, W. *Zmiana normatywna i zasady intertemporalne w prawie karnym*. 1. wyd. Kraków: Zakamycze, 2003, p. 166 and following. ISBN 83-7333-128-X.

⁶⁴ GARLICKI, L. *Polskie prawo konstytucyjne: Zarys wykładu*. 2. wyd. Warszawa: Liber, 1998, p. 147. ISBN 83-7206-013-4.

⁶⁵ NOWICKI, M. A. *Wokół Konwencji Europejskiej: Krótki komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*. 2. wyd. Kraków: Zakamycze, 2002. 532 p. ISBN 83-7333-112-3; and LEACH, Ph. *Taking a Case to the European Court of Human Rights*. 2nd ed. Oxford; New York: Oxford University Press, 2005. 794 p. ISBN 978-0-19-927528-1.

⁶⁶ *International Covenant on Civil and Political Rights* [adopted and opened for signature in New York on 19 December 1966]. *Journal of Laws*, 1977, no. 38, item 167.

⁶⁷ GARLICKI, L. *Polskie prawo konstytucyjne: Zarys wykładu*. 2. wyd. Warszawa: Liber, 1998, pp. 149-150. ISBN 83-7206-013-4.

the European Union, it should also be kept in mind that even though the Lisbon Treaty as such does not discuss the principle of primacy; it is covered by the Declaration No. 17 annexed to the Treaty.⁶⁸ The general principle is that the enactment of criminal law should be left to the domestic legislature of each Member State; as regards the interests of the European Union, the manner in which they are realized is also left for the Member States to decide, with the caveat that relevant regulations should be efficient and effective.⁶⁹

Pursuant to the Article 91.1 of the Constitution, once a ratified international agreement has been promulgated in the Journal of Laws, it becomes a component of the legal system of the Republic of Poland and applies directly, unless its application depends on the enactment of a statute. International agreements that lead to the delegation of the State competences “in relation to certain matters” to an international organization or an international institution, mentioned in the Article 90.1 of the Constitution, always require ratification. The Constitutional Tribunal leaves no doubt that neither the Article 90.1 nor the Article 91.3 can provide a legal basis for granting an international organization or institution the authority to pass on legislation or to take decisions contrary to the Constitution of the Republic of Poland. In particular, these norms cannot be used to justify the transfer of competences the extent of which would prejudice the functioning of the Republic of Poland as a sovereign and democratic State.⁷⁰

⁶⁸ KRAJEWSKI, M. Akty prawa pochodnego Unii Europejskiej i możliwość kontroli ich konstytucyjności. In: M. ZUBIK and R. PUCHTA, eds. *Źródła prawa z perspektywy piętnastu lat obowiązywania Konstytucji*. 1. wyd. Warszawa: Uniwersytet Warszawski, Wydział Prawa i Administracji, Koło Naukowe Prawa Konstytucyjnego Legislators, 2013, p. 25. ISBN 978-83-933893-1-5; and KASTELIK-SMAZA, A. Spór o prymat prawa europejskiego po wejściu w życie Traktatu z Lizbony. *Przegląd Sejmowy*. 2010, nr 4, p. 70. ISSN 1230-5502.

⁶⁹ KRÓL-BOGOMILSKA, M. *Kary pieniężne w prawie antymonopolowym: W ustawie o ochronie konkurencji i konsumentów, w europejskim prawie wspólnotowym*. 1. wyd. Warszawa: Konieczny i Kruszewski, 2001, p. 322 and following. ISBN 83-88715-04-6; see also PAWLIK, R. Kompetencje Wspólnot Europejskich i Unii Europejskiej do stanowienia sankcji karnych. In: T. BIERNAT, ed. *Europeizacja prawa*. 1. wyd. Kraków: Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne – Oficyna Wydawnicza AFM, 2008, pp. 99-123. ISBN 978-83-7571-021-2; and PAWLIK, R. Identity of Criminal Law at the Time of the European Integration Based on the Example of Poland – Some Comments. *Societas et iurisprudentia* [online]. 2015, vol. 3, no. 1, pp. 133-175 [cit. 2016-04-18]. ISSN 1339-5467. Available at: <http://sei.iuridica.truni.sk/archive/2015/01/SEI-2015-01-Studies-Pawlik-Renata.pdf>.

⁷⁰ *Judgement of the Polish Constitutional Tribunal Ref. No. K 18/04* [2005-05-11]. OTK ZU no. 5/A/2005, item 49.

It should be noted that the legal system of the European Union is a very specific kind of law which can be classified neither under domestic law nor international public law, even though it rests on the classical international and legal basis, namely, the adjustment of the individual wills of the Member States, and its evolution goes towards ever greater independence.⁷¹ It is sometimes described as a subsystem of international law; it is closed, autonomous, and governed by its own principles⁷² based on the rule of law and respect for the fundamental rights.⁷³ As regards criminal law, one might be tempted to resort to a concept of E. Łętowska and claim that the monocentric model in this case is replaced by a multicentric model, with a plurality of decision-making centres that lay down the law and determine its interpretation.⁷⁴

It is now clear that the European Union can directly influence the shape of domestic criminal law.⁷⁵ A new era in the development of the European criminal law was hailed by the Lisbon Treaty⁷⁶ which created

⁷¹ AHLT, M. and M. SZPUNAR. *Prawo europejskie*. 3. wyd. Warszawa: C. H. Beck, 2002. 233 p. ISBN 83-7110-368-9; HERDEGEN, M. *Prawo europejskie*. 1. wyd. Warszawa: C. H. Beck, 2004, p. 82. ISBN 83-7387-145-4; and JEDLECKA, W. Pojmowanie autonomii prawa europejskiego. In: S. WRONKOWSKA, ed. *Polska kultura prawna a proces integracji europejskiej*. 1. wyd. Kraków: Zakamycze, 2005, p. 238 and following. ISBN 83-7444-023-6.

⁷² JEDLECKA, W. Pojmowanie autonomii prawa europejskiego. In: S. WRONKOWSKA, ed. *Polska kultura prawna a proces integracji europejskiej*. 1. wyd. Kraków: Zakamycze, 2005, p. 246 and following. ISBN 83-7444-023-6.

⁷³ WYROZUMSKA, A. Prawo międzynarodowe w systemie prawa wspólnotowego – zagadnienia teorii i praktyki. In: J. KOLASA and A. KOZŁOWSKI, eds. *Prawo międzynarodowe publiczne a prawo europejskie*. 1. wyd. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2003, pp. 73-74. ISBN 83-229-2360-0.

⁷⁴ ŁĘTOWSKA, E. Multicentryczność współczesnego systemu prawa i jej konsekwencje. *Państwo i Prawo*. 2005, vol. 60, nr 4, pp. 3-10. ISSN 0031-0980; and RUSZKOWSKI, J. *Ponadnarodowość w systemie politycznym Unii Europejskiej*. 1. wyd. Warszawa: Wolters Kluwer, 2010, p. 263. ISBN 978-83-264-0493-1.

⁷⁵ KRÓLIKOWSKI, M. Ewolucja unijnego prawa karnego i jego interakcje z prawem krajowym. In: A. MAREK and T. OCZKOWSKI, eds. *Problem spójności prawa karnego z perspektywy jego nowelizacji*. 1. wyd. Warszawa: C. H. Beck, 2011, p. 5 and following. ISBN 978-83-255-2873-7.

⁷⁶ *Treaty of Lisbon Amending the Treaty on European Union and the Treaty Establishing the European Community* [signed at Lisbon, 13 December 2007, entered into force on 1 December 2009]. OJ EU C 306, 2007-12-17, pp. 1-271; BARCZ, J. *Unia Europejska na rozstajach: Traktat z Lizbony: Dynamika i główne kierunki reformy ustrojowej*. 2. zm. i uzup. wyd. Warszawa: Instytut Wydawniczy EuroPrawo, 2010, p. 173 and following. ISBN 978-83-7627-027-2; BARCZ, J. *Traktat z Lizbony: Wybrane aspekty prawne działań implementacyjnych*. 1. wyd. Warszawa: LexisNexis, 2012, p. 19 and following. ISBN 978-83-7620-987-6; and CHRUŚCIAK, R. *Ratyfikacja Traktatu z Lizbony: Spory polityczne i prawne*. 1. wyd. Warszawa: Elipsa, 2010. 202 p. ISBN 978-83-7151-867-6.

the institutional framework for cooperation between the European Union Member States in criminal cases.⁷⁷ The Polish Constitutional Tribunal states that for the European Union Member States, the current legal order in Europe comprises multiple elements, including treaty norms, and also norms legislated by the European Union institutions and the domestic order.⁷⁸ The system is dynamic: the relationship between the European Union system and the domestic system evolves with changes in the European Union law. The judgment of the Constitutional Tribunal with regard to the Accession Treaty underscored a close connection between the principle of the primacy of the Constitution and the sovereignty of the Republic of Poland.⁷⁹ This view is concurrent with the doctrine that states that the preservation of the primacy of the Constitution in the European integration process must be understood as the preservation of the principle of the State sovereignty⁸⁰ and the accession of Poland to the European Union changes the perspective on the primacy of the Constitution, but does not undermine it.⁸¹

In view of the above, the most important articles include Article 67.1, Article 67.3, and Article 67.4 of the Treaty on the Functioning of the European Union which clearly stipulate that the European Union constitutes an area of freedom, security, and justice, with respect to the fundamental rights and the different legal systems and traditions of the Mem-

⁷⁷ Cf., for example, BANACH-GUTIERREZ, J. *Europejski wymiar sprawiedliwości w sprawach karnych: W kierunku ponadnarodowego systemu sui generis?*. 1. wyd. Warszawa: Instytut Wydawniczy EuroPrawo, 2011, p. 22 and following. ISBN 978-83-7627-061-6; BIERNAT, S. *Zasada pierwszeństwa prawa unijnego po Traktacie z Lizbony. Gdańskie Studia Prawnicze*. 2011, nr 25, p. 47 and following. ISSN 1734-5669; and BARCZ, J. *Traktat z Lizbony: Wybrane aspekty prawne działań implementacyjnych*. 1. wyd. Warszawa: LexisNexis, 2012. 512 p. ISBN 978-83-7620-987-6, and the sources quoted therein.

⁷⁸ The Constitutional Tribunal has passed a number of opinions on the matter, especially in judgments concerning the Accession Treaty (K 18/04) and the Lisbon Treaty (K 32/09).

⁷⁹ DZIAŁOCHA, K. Uwagi do art. 8 [Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej]. In: K. DZIAŁOCHA, L. GARLICKI, P. SARNECKI and W. SOKOLEWICZ. *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej: Komentarz: Tom V*. 1. wyd. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2007, p. 34. ISBN 978-83-7059-833-4; and *Judgment of the Polish Constitutional Tribunal Ref. No. K 18/04* [2005-05-11]. OTK ZU no. 5/A/2005, item 49.

⁸⁰ WÓJTOWICZ, K. Suwerenność w procesie integracji europejskiej. In: W. J. WOŁPIUK, ed. *Spór o suwerenność*. 1. wyd. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2001, p. 174. ISBN 83-7059-548-0.

⁸¹ DZIAŁOCHA, K. Uwagi do art. 8 [Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej]. In: K. DZIAŁOCHA, L. GARLICKI, P. SARNECKI and W. SOKOLEWICZ. *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej: Komentarz: Tom V*. 1. wyd. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2007, p. 22. ISBN 978-83-7059-833-4.

ber States.⁸² In accordance with the Article 67.3, the European Union endeavours to ensure a high level of security through measures for preventing and combating crime, racism, and xenophobia and through measures for the coordination and cooperation between the police and judicial authorities and other competent authorities, and also through the mutual recognition of judgments in criminal matters and, if necessary, through the approximation of criminal laws. In accordance with the Article 67.4, the European Union facilitates access to justice, in particular through the principle of the mutual recognition of judicial and extrajudicial decisions in civil matters.⁸³ Furthermore, Article 82 of the Treaty on the Functioning of the European Union dictates that judicial cooperation should be based on the principle of the mutual recognition of judgments and judicial decisions and should include the approximation of the laws and regulations of the Member States in the areas referred to in paragraph 2 and in the Article 83.⁸⁴ The new Article 83 of the Treaty on the Functioning of

⁸² See SZWARC-KUCZER, M. Ochrona praw jednostek w dziedzinie współpracy sądowej w sprawach karnych. In: A. WRÓBEL, ed. *Karta Praw Podstawowych w europejskim i krajowym porządku prawnym*. 1. wyd. Warszawa: Wolters Kluwer, 2009, p. 344. ISBN 978-83-7601-871-3.

⁸³ Attention should be drawn to a number of executive acts, such as, for instance, *Council Framework Decision 2008/913/JHA of 28 November 2008 on Combating Certain Forms and Expressions of Racism and Xenophobia by Means of Criminal Law*. OJ EU L 328, 2008-12-06, pp. 55-58; *Council Framework Decision 2008/841/JHA of 24 October 2008 on the Fight against Organised Crime*. OJ EU L 300, 2008-11-11, pp. 42-45; *Council Framework Decision 2003/568/JHA of 22 July 2003 on Combating Corruption in the Private Sector*. OJ EU L 192, 2003-07-31, pp. 54-56; *Council Framework Decision 2002/946/JHA of 28 November 2002 on the Strengthening of the Penal Framework to Prevent the Facilitation of Unauthorised Entry, Transit and Residence*. OJ EC L 328, 2002-12-05, pp. 1-3; *Council Framework Decision of 13 June 2002 on Combating Terrorism*. OJ EC L 164, 2002-06-22, pp. 3-7; and *Joint Action 96/750/JHA of 17 December 1996 Adopted by the Council on the Basis of Article K.3 of the Treaty on European Union Concerning the Approximation of the Laws and Practices of the Member States of the European Union to Combat Drug Addiction and to Prevent and Combat Illegal Drug Trafficking*. OJ EC L 342, 1996-12-31, pp. 6-8.

⁸⁴ Attention should also be drawn to a number of executive acts, such as *Regulation (EU) No. 514/2014 of the European Parliament and of the Council of 16 April 2014 Laying down General Provisions on the Asylum, Migration and Integration Fund and on the Instrument for Financial Support for Police Cooperation, Preventing and Combating Crime, and Crisis Management*. OJ EU L 150, 2014-05-20, pp. 112-142; *Directive 2014/41/EU of the European Parliament and of the Council of 3 April 2014 Regarding the European Investigation Order in Criminal Matters*. OJ EU L 130, 2014-05-01, pp. 1-36; *Directive 2014/42/EU of the European Parliament and of the Council of 3 April 2014 on the Freezing and Confiscation of Instrumentalities and Proceeds of Crime in the European Union*. OJ EU L 127, 2014-04-29, pp. 39-50; *Regulation (EU) No. 1382/2013 of the European Parliament and of the Council of 17 December 2013 Establishing a Justice Programme for the Period 2014 to 2020*. OJ EU L 354, 2013-12-28, pp. 73-83; *Council Decision 2009/316/JHA of 6 April 2009 on the Estab-*

the European Union, on the other hand, defines the competence of the European Union carried out by the European Parliament and the Council to establish minimum rules concerning the definition of criminal offences and sanctions in the areas of particularly serious crime with a cross-border dimension.⁸⁵ An important change in comparison with the current legal order is a change in the procedure for adopting minimum rules: in accordance with the Treaty on the Functioning of the European Union, these will be laid down by means of directives adopted in accordance with the ordinary legislative procedure by the European Parliament and the Council which is expected to boost the efficiency of harmonizing measures in the domestic law of the Member States.⁸⁶

Harmonization through adoption of minimum rules allows accounting for the differences between the legal systems and traditions of the individual Member States and prevents excessive interference into their legal systems by mandating that the richness of legal solutions adopted across the European Union should be taken into account; it prohibits imposition of solutions used in one European Union Member State on others. Harmonization is also meant to prevent the dominance of a given solution over others, even if it is applied in many Member States.⁸⁷

ishment of the European Criminal Records Information System (ECRIS) in Application of Article 11 of Framework Decision 2009/315/JHA. OJ EU L 93, 2009-04-07, pp. 33-48; and *Council Framework Decision 2008/675/JHA of 24 July 2008 on Taking Account of Convictions in the Member States of the European Union in the Course of New Criminal Proceedings.* OJ EU L 220, 2008-08-15, pp. 32-34.

⁸⁵ SZWARC-KUCZER, M. *Wpływ prawa wspólnotowego na prawo karne państw członkowskich.* 1. wyd. Warszawa: Centrum Europejskie Natolin, 2006, pp. 18-19. ISSN 1732-0445; SZWARC-KUCZER, M. *Harmonizacja znamion przestępstw i kar w Traktacie z Lizbony.* *Europejski Przegląd Sądowy.* 2009, nr 5, p. 10 and following. ISSN 1895-0396; see also PAWLIK, R. *Kompetencje Wspólnot Europejskich i Unii Europejskiej do stanowienia sankcji karnych.* In: T. BIERNAT, ed. *Europeizacja prawa.* 1. wyd. Kraków: Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne – Oficyna Wydawnicza AFM, 2008, p. 99 and following. ISBN 978-83-7571-021-2; and GRZELAK, A. *Kompetencje WE do określania sankcji karnych w przepisach prawa wspólnotowego – glosa do wyroku ETS z 13. 09. 2005 r. w sprawie C-176/03 Komisja przeciwko Radzie.* *Europejski Przegląd Sądowy.* 2006, nr 6, p. 51 and following. ISSN 1895-0396.

⁸⁶ Cf., for instance, SZWARC-KUCZER, M. *Harmonizacja znamion przestępstw i kar w Traktacie z Lizbony.* *Europejski Przegląd Sądowy.* 2009, nr 5, pp. 11-12. ISSN 1895-0396.

⁸⁷ Cf., for instance, KRYSZTOFIUK, G. *Zasada wzajemnego uznawania orzeczeń w sprawach karnych w Traktacie Lizbońskim.* *Prokuratura i Prawo.* 2011, nr 7-8, p. 207 and following. ISSN 1233-2577; about the dynamics of the process, cf., for instance, BOJARSKI, T. ed. *System prawa karnego: Źródła prawa karnego: Tom 2.* 1. wyd. Warszawa: C. H. Beck, 2011, p. 378. ISBN 978-83-255-1309-2; ZIELIŃSKA, E. *Korpus przestępstw europejskich.* In: A. ŁAZOWSKI and R. OSTRIHANSKY, eds. *Współczesne wyzwania europejskiej przestrzeni*

As pointed out earlier, the legislator has decided that the legal system of the Republic of Poland should comprise many elements, encompassing, alongside legal acts passed by the Polish legislative bodies, the acts of international and Community law;⁸⁸ this is the legal outcome of the Article 9 of the Constitution. One of the challenges related to Poland's accession to the European Union is thus to determine how the domestic system of the sources of law and the Constitution in particular are related to the sources of the European Union law.⁸⁹

The Polish system of the sources of criminal law and the law of misdemeanours encompasses code and non-code criminal law and law of misdemeanours. Code law includes provisions that define the types of crimes grouped in the detailed section of the Criminal Code and the Code of Misdemeanours, while non-code law defines the crime types listed in normative statutes that govern various areas of social life, such as the economy, public order, healthcare, culture, and environmental protection.⁹⁰ The Polish system has not adopted the principle of complete codification present, for instance, in the Russian and Czech legislations.⁹¹

prawnej: Księga pamiątkowa dla uczczenia 70. urodzin Profesora Eugeniusza Pionka. 1. wyd. Kraków: Zakamycze, 2005, pp. 565-592. ISBN 83-7444-009-0; and MIK, C. *Europeizacja prawa karnego gospodarczego.* In: A. ADAMSKI, ed. *Przestępczość gospodarcza z perspektywy Polski i Unii Europejskiej.* 1. wyd. Toruń: TNOiK – Dom Organizatora, 2003, pp. 77-123. ISBN 83-7285-139-5.

⁸⁸ ŁĘTOWSKA, E. „Multicentryczność” systemu prawa i wykładnia jej przyjazna. In: L. OGIEGŁO, W. POPIOŁEK and M. SZPUNAR, eds. *Rozprawy prawnicze: Księga pamiątkowa profesora Maksymiliana Pazdana.* 1. wyd. Kraków: Zakamycze, 2005, pp. 1127-1146. ISBN 83-7444-148-8.

⁸⁹ PRZYBYSZ, M. Źródła prawa Unii Europejskiej i ich wpływ na ograniczenie suwerenności państwa w kontekście orzeczenia Federalnego Trybunału Konstytucyjnego RFN – wybrane zagadnienia. In: A. BAŁABAN, J. CIAPAŁA and P. MIJAL, eds. *Źródła prawa w Rzeczypospolitej Polskiej: W 15 lat po wejściu w życie konstytucji z 2 kwietnia 1997 roku.* 1. wyd. Szczecin: Uniwersytet Szczeciński, Wydział Prawa i Administracji, 2013, p. 55 and following. ISBN 978-83-933087-4-3.

⁹⁰ MAREK, A. *Prawo karne.* 9. zm. i uaktual. wyd. Warszawa: C. H. Beck, 2009, p. 12. ISBN 978-83-255-1229-3; BOJARSKI, M. and W. RADECKI. *Przestępstwa przeciwko pamięci narodowej, obronności, bezpieczeństwu osób i mienia, zdrowiu: Komentarz.* 1. wyd. Warszawa: C. H. Beck, 2002, p. 4. *Pozakodeksowe prawo karne: Tom I.* ISBN 83-7247-971-2; and KRÓLIKOWSKI, M. and R. ZAWŁOCKI, eds. *Kodeks karny: Część ogólna: Komentarz do artykułów 32 – 116: Tom II.* 1. wyd. Warszawa: C. H. Beck, 2010, p. 997. ISBN 978-83-255-1325-2.

⁹¹ RADECKI, W. Nowy czeski kodeks karny. *Prokuratura i Prawo.* 2009, nr 7-8, p. 191. ISSN 1233-2577; BOJARSKI, M. and W. RADECKI. *Przestępstwa przeciwko pamięci narodowej, obronności, bezpieczeństwu osób i mienia, zdrowiu: Komentarz.* 1. wyd. Warszawa: C. H. Beck, 2002, p. 37. *Pozakodeksowe prawo karne: Tom I.* ISBN 83-7247-971-2; and BOJAR-

States that have accepted that principle rule out the existence of any provisions concerning crimes and misdemeanours beyond the codes of law. In Poland, the idea accompanied the legislative effort undertaken soon after the country regained its independence in 1918⁹² and was represented by, to name but a few, E. Krzymuski, H. Ettinger, A. Mogilnicki, W. Prądyński, and Z. Seyda.⁹³ E. Krzymuski maintained that the Criminal Code should encompass all the acts which are subject to court judgments, including those scattered in numerous additional statutes, and, likewise, all misdemeanours should be incorporated into a second Code. H. Ettinger went even as far as to suggest that the criminal law should encompass absolutely all punishable offences, including misdemeanours. He claimed that “the Nation should learn from one book what its citizens are liable to punishment for, regardless of the authorities in charge thereof”. A. Mogilnicki, W. Prądyński, and Z. Seyda also argued in favour of a code that would contain all criminal provisions from additional statutes, with the reservation that these would need to form part of a separate section because of their frequent amendments (instability).⁹⁴

Conclusions

The legal system of a given State is a sum of binding legal provisions structured on the basis of certain accepted criteria.⁹⁵ Differences between the legal systems and traditions of the Member States are accounted for in the process of harmonization based on the principle of minimum rules. This prevents excessive interference into the individual legal systems and requires that an array of legal solutions applied across the

SKI, M. and W. RADECKI. *Przewodnik po pozakodeksowym prawie karnym*. 1. wyd. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1998, p. 14. ISBN 83-229-1787-2.

⁹² LITYŃSKI, A. *Wydział karny Komisji Kodyfikacyjnej II Rzeczypospolitej: Dzieje prac nad częścią ogólną kodeksu karnego*. 1. wyd. Katowice: Uniwersytet Śląski, 1991. 150 p. ISBN 83-226-0367-3; and BOJARSKI, M. and W. RADECKI. *Przestępstwa przeciwko pamięci narodowej, obronności, bezpieczeństwu osób i mienia, zdrowiu: Komentarz*. 1. wyd. Warszawa: C. H. Beck, 2002, p. 6. *Pozakodeksowe prawo karne: Tom I*. ISBN 83-7247-971-2.

⁹³ BOJARSKI, M. and W. RADECKI. *Przewodnik po pozakodeksowym prawie karnym*. 1. wyd. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1998, p. 14 and following. ISBN 83-229-1787-2.

⁹⁴ LITYŃSKI, A. *Wydział karny Komisji Kodyfikacyjnej II Rzeczypospolitej: Dzieje prac nad częścią ogólną kodeksu karnego*. 1. wyd. Katowice: Uniwersytet Śląski, 1991. 150 p. ISBN 83-226-0367-3; and BOJARSKI, M. and W. RADECKI. *Przestępstwa przeciwko pamięci narodowej, obronności, bezpieczeństwu osób i mienia, zdrowiu: Komentarz*. 1. wyd. Warszawa: C. H. Beck, 2002, p. 6. *Pozakodeksowe prawo karne: Tom I*. ISBN 83-7247-971-2.

⁹⁵ BORUCKA-ARCTOWA, M. and J. WOLEŃSKI. *Wstęp do prawoznawstwa*. 2. wyd. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1997, p. 39. ISBN 83-233-1065-3.

European Union should be taken into account; it also prohibits the imposition of solutions used in one European Union Member State on others.⁹⁶ It should be kept in mind, however, that the interference of the European Union legislator under the above-mentioned multicentric legal system makes it necessary to introduce a number of transposition measures in order to restore optimum operational efficiency to the system subjected to the interference;⁹⁷ at the same time, attention should be paid to the phenomenon of conflicts between the various norms resulting from these various sources.⁹⁸

The Resolution of the European Parliament of May 22nd, 2012, on a European Union Approach to Criminal Law points out that the excessive use of criminal legislation leads to a decline in efficiency and, accordingly, criminal law must be applied as a measure of last resort (*ultima ratio*) addressing clearly defined and delimited conduct which cannot be addressed effectively by less severe measures and which causes significant damage to society or individuals.⁹⁹ At the same time, it stresses that proposals for the European Union substantive criminal law provisions must fully respect the principles of subsidiarity and proportionality; there should be no other, less intrusive measures available for addressing such conduct and the crime involved must be of a particularly serious nature with a cross-border dimension or must have a direct adverse impact on the effective implementation of a European Union policy in an

⁹⁶ Cf., for instance, KRYSZTOFIUK, G. Zasada wzajemnego uznawania orzeczeń w sprawach karnych w Traktacie Lizbońskim. *Prokuratura i Prawo*. 2011, nr 7-8, p. 207 and following. ISSN 1233-2577; about the dynamics of the process see BOJARSKI, T. ed. *System prawa karnego: Źródła prawa karnego: Tom 2*. 1. wyd. Warszawa: C. H. Beck, 2011, p. 378. ISBN 978-83-255-1309-2; ZIELIŃSKA, E. Korpus przestępstw europejskich. In: A. ŁAZOWSKI and R. OSTRIHANSKY, eds. *Współczesne wyzwania europejskiej przestrzeni prawnej: Księga pamiątkowa dla uczczenia 70. urodzin Profesora Eugeniusza Pionka*. 1. wyd. Kraków: Zakamycze, 2005, pp. 565-592. ISBN 83-7444-009-0; and MIK, C. Europeizacja prawa karnego gospodarczego. In: A. ADAMSKI, ed. *Przestępczość gospodarcza z perspektywy Polski i Unii Europejskiej*. 1. wyd. Toruń: TNOiK – Dom Organizatora, 2003, pp. 77-123. ISBN 83-7285-139-5.

⁹⁷ ŁĘTOWSKA, E. Implementacyjne grzechy przeciw effet utile. *Europejski Przegląd Sądowy*. 2014, nr 1, p. 53 and following. ISSN 1895-0396; and ŁĘTOWSKA, E. Prawo w „płynnej nowoczesności”. *Państwo i Prawo*. 2014, vol. 69, nr 3, p. 14. ISSN 0031-0980.

⁹⁸ Compare with KRÓLIKOWSKI, M. Ewolucja unijnego prawa karnego i jego interakcje z prawem krajowym. In: A. MAREK and T. OCZKOWSKI, eds. *Problem spójności prawa karnego z perspektywy jego nowelizacji*. 1. wyd. Warszawa: C. H. Beck, 2011, p. 33. ISBN 978-83-255-2873-7.

⁹⁹ *An EU Approach to Criminal Law: European Parliament Resolution of 22 May 2012 on an EU Approach to Criminal Law (2010/2310 (INI))*. OJ EU C 264 E, 2013-09-13, pp. 7-11.

area which has been subject to harmonization measures. Further, there should exist a need to combat a criminal offence concerned because of its common nature and frequency of occurrence in the Member States, meaning that there is added practical value in a common European Union approach and that, in conformity with the Article 49(3) of the European Union Charter of Fundamental Rights, the severity of the proposed sanctions must not be disproportionate to the criminal offence.¹⁰⁰

References

- ADAMCZYK, T. Prawo do karania w umowie społecznej: (XVII-XVIII w.). In: J. PRZYGODZKI and M. PTAK, eds. *Społeczeństwo a władza: Ustrój, prawo, idee*. 1. wyd. Wrocław: Kolonia Limited, 2010, pp. 337-348. ISBN 978-83-60631-18-8.
- AHLT, M. and M. SZPUNAR. *Prawo europejskie*. 3. wyd. Warszawa: C. H. Beck, 2002. 233 p. ISBN 83-7110-368-9.
- An EU Approach to Criminal Law: European Parliament Resolution of 22 May 2012 on an EU Approach to Criminal Law (2010/2310 (INI))*. OJ EU C 264 E, 2013-09-13, pp. 7-11.
- BAŁA, P. „Tożsamość konstytucyjna” a traktat z Lizbony. Tezy wyroku Federalnego Trybunału Konstytucyjnego z 30 czerwca 2009 r. *Ius Novum*. 2010, nr 2, pp. 7-37. ISSN 1897-5577.
- BAŁABAN, A. Traktat konstytucyjny Unii Europejskiej a tradycje konstytucyjne państw członkowskich. In: S. DUDZIK, ed. *Konstytucja dla Europy: Przyszły fundament Unii Europejskiej*. 1. wyd. Kraków: Zakamycze, 2005, pp. 51-60. ISBN 83-7444-067-8.
- BANACH-GUTIERREZ, J. *Europejski wymiar sprawiedliwości w sprawach karnych: W kierunku ponadnarodowego systemu sui generis?*. 1. wyd. Warszawa: Instytut Wydawniczy EuroPrawo, 2011. 394 p. ISBN 978-83-7627-061-6.
- BARCZ, J. Główne kierunki reformy ustrojowej Unii Europejskiej (aspekty instytucjonalno-prawne). *Państwo i Prawo*. 2015, vol. 70, nr 7, pp. 23-55. ISSN 0031-0980.

¹⁰⁰ Compare with LENAERTS, K. Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej a ochrona praw podstawowych. *Europejski Przegląd Sądowy*. 2013, nr 1, p. 4 and following. ISSN 1895-0396.

- BARCZ, J. *Traktat z Lizbony: Wybrane aspekty prawne działań implementacyjnych*. 1. wyd. Warszawa: LexisNexis, 2012. 512 p. ISBN 978-83-7620-987-6.
- BARCZ, J. *Unia Europejska na rozstajach: Traktat z Lizbony: Dynamika i główne kierunki reformy ustrojowej*. 2. zm. i uzup. wyd. Warszawa: Instytut Wydawniczy EuroPrawo, 2010. 260 p. ISBN 978-83-7627-027-2.
- BARCZ, J. W sprawie modelu przyszłej Unii Europejskiej: integracja zróżnicowana czy integracja elastyczna?. *Państwo i Prawo*. 2015, vol. 70, nr 5, pp. 19-35. ISSN 0031-0980.
- BARSKA, A. and M. KORZENIOWSKI, eds. *Wielokulturowość – międzykulturowość – transkulturowość w perspektywie europejskiej i pozaeuropejskiej*. 1. wyd. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 2007. 313 p. ISBN 978-83-7395-251-5.
- BEKASIŃSKI, J., E. PONCZEK and A. SEPKOWSKI, eds. *Tożsamość europejska – wielokulturowość – globalizacja*. 1. wyd. Włocławek: Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej, 2007. 247 p. ISBN 978-83-60607-08-4.
- BIERNAT, S. Glosy do wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 11. 5. 2005 r. (zgodność Traktatu akcesyjnego z Konstytucją RP) K 18. *Kwartalnik Prawa Publicznego*. 2005, nr 4, pp. 185-206. ISSN 1642-9591.
- BIERNAT, S. Prawo Unii Europejskiej a prawo państw członkowskich. In: J. BARCZ, ed. *Prawo Unii Europejskiej: Zagadnienia systemowe*. 3. wyd. Warszawa: Prawo i Praktyka Gospodarcza, 2006, pp. 253-303. ISBN 83-60201-22-6.
- BIERNAT, S. Zasada efektywności prawa wspólnotowego w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości. In: S. BIERNAT, ed. *Studia z prawa Unii Europejskiej*. 1. wyd. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2000, pp. 27-75. ISBN 83-233-1383-0.
- BIERNAT, S. Zasada pierwszeństwa prawa unijnego po Traktacie z Lizbony. *Gdańskie Studia Prawnicze*. 2011, nr 25, pp. 47-61. ISSN 1734-5669.
- BOJARSKI, M. and W. RADECKI. *Przestępstwa przeciwko pamięci narodowej, obronności, bezpieczeństwu osób i mienia, zdrowiu: Komentarz*. 1. wyd. Warszawa: C. H. Beck, 2002. 376 p. Poza-kodeksowe prawo karne: Tom I. ISBN 83-7247-971-2.

- BOJARSKI, M. and W. RADECKI. *Przewodnik po pozakodeksowym prawie karnym*. 1. wyd. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1998. 667 p. ISBN 83-229-1787-2.
- BOJARSKI, T. ed. *System prawa karnego: Źródła prawa karnego: Tom 2*. 1. wyd. Warszawa: C. H. Beck, 2011. 565 p. ISBN 978-83-255-1309-2.
- BORUCKA-ARCTOWA, M. and J. WOLEŃSKI. *Wstęp do prawoznawstwa*. 2. wyd. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1997. 119 p. ISBN 83-233-1065-3.
- BURZYŃSKI, P. *Ustawowe określenie sankcji karnej*. 1. wyd. Warszawa: Wolters Kluwer, 2008. 213 p. ISBN 978-83-7601-011-3.
- Case of Commission of the European Communities v. Council of the European Union* [2005-09-13]. Judgement of the Court of Justice of the European Union, 2005, C-176/03.
- CHRUŚCIAK, R. *Ratyfikacja Traktatu z Lizbony: Spory polityczne i prawne*. 1. wyd. Warszawa: Elipsa, 2010. 202 p. ISBN 978-83-7151-867-6.
- COMPLAK, K. Komentarz do art. 4 [Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej]. In: R. BALICKI, M. BARTOSZEWICZ, K. COMPLAK, M. HACZKOWSKA, A. ŁAWNICZAK and M. MASTERNAK-KUBIAK. *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej: Komentarz*. 1. wyd. Warszawa: LexisNexis, 2014, pp. 17-18. ISBN 978-83-278-0812-7.
- Consolidated Version of the Treaty on European Union*. OJ EU C 115, 2008-05-09, pp. 13-45.
- Constitution of the Republic of Poland*.
- Council Decision 2009/316/JHA of 6 April 2009 on the Establishment of the European Criminal Records Information System (ECRIS) in Application of Article 11 of Framework Decision 2009/315/JHA*. OJ EU L 93, 2009-04-07, pp. 33-48.
- Council Framework Decision 2002/946/JHA of 28 November 2002 on the Strengthening of the Penal Framework to Prevent the Facilitation of Unauthorised Entry, Transit and Residence*. OJ EC L 328, 2002-12-05, pp. 1-3.
- Council Framework Decision 2003/568/JHA of 22 July 2003 on Combating Corruption in the Private Sector*. OJ EU L 192, 2003-07-31, pp. 54-56.
- Council Framework Decision 2008/675/JHA of 24 July 2008 on Taking Account of Convictions in the Member States of the European Union in the*

- Course of New Criminal Proceedings.* OJ EU L 220, 2008-08-15, pp. 32-34.
- Council Framework Decision 2008/841/JHA of 24 October 2008 on the Fight against Organised Crime.* OJ EU L 300, 2008-11-11, pp. 42-45.
- Council Framework Decision 2008/913/JHA of 28 November 2008 on Combating Certain Forms and Expressions of Racism and Xenophobia by Means of Criminal Law.* OJ EU L 328, 2008-12-06, pp. 55-58.
- Council Framework Decision of 13 June 2002 on Combating Terrorism.* OJ EC L 164, 2002-06-22, pp. 3-7.
- Directive 2014/41/EU of the European Parliament and of the Council of 3 April 2014 Regarding the European Investigation Order in Criminal Matters.* OJ EU L 130, 2014-05-01, pp. 1-36.
- Directive 2014/42/EU of the European Parliament and of the Council of 3 April 2014 on the Freezing and Confiscation of Instrumentalities and Proceeds of Crime in the European Union.* OJ EU L 127, 2014-04-29, pp. 39-50.
- DZIAŁOCHA, K. Uwagi do art. 8 [Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej]. In: K. DZIAŁOCHA, L. GARLICKI, P. SARNECKI and W. SOKOLEWICZ. *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej: Komentarz: Tom V.* 1. wyd. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2007, pp. 22-34. ISBN 978-83-7059-833-4.
- EHRlich, L. *Prawo międzynarodowe.* 4. wyd. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze, 1958. 749 p.
- EHRlich, S. *Wiążące wzory zachowania: Rzecz o wielości systemów norm.* 1. wyd. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1995. 362 p. ISBN 83-01-11738-9.
- GARLICKI, L. *Polskie prawo konstytucyjne: Zarys wykładu.* 2. wyd. Warszawa: Liber, 1998. 364 p. ISBN 83-7206-013-4.
- GARLICKI, L. *Polskie prawo konstytucyjne: Zarys wykładu.* 13. wyd. Warszawa: Liber, 2009. 426 p. ISBN 978-83-7206-156-0.
- GARLICKI, L. Uwagi do wstępu [do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej]. In: K. DZIAŁOCHA, L. GARLICKI, P. SARNECKI, W. SOKOLEWICZ and J. TRZCIŃSKI. *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej: Komentarz: Tom I.* 1. wyd. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 1999. 530 p. ISBN 978-83-7059-450-3.

- GAWŁOWICZ, I. and P. ŁASKI. Zwyczaj międzynarodowy a Konstytucja RP z 1997 r. In: A. BAŁABAN, J. CIAPAŁA and P. MIJAL, eds. *Źródła prawa w Rzeczypospolitej Polskiej: W 15 lat po wejściu w życie konstytucji z 2 kwietnia 1997 roku*. 1. wyd. Szczecin: Uniwersytet Szczeciński, Wydział Prawa i Administracji, 2013, pp. 47-54. ISBN 978-83-933087-4-3.
- GÓRSKI, A. *Europejskie ściganie karne: Zagadnienia ustrojowe*. 1. wyd. Warszawa: Wolters Kluwer, 2010. 499 p. ISBN 978-83-264-0422-1.
- GRAZIADEI, M. Comparative Law as the Study of Transplants and Receptions. In: M. REIMANN and R. ZIMMERMANN, eds. *The Oxford Handbook of Comparative Law*. 1st ed. Oxford: Oxford University Press, 2008, pp. 441-476. ISBN 978-0-19-953545-3.
- GRZELAK, A. Kompetencje WE do określania sankcji karnych w przepisach prawa wspólnotowego – glosa do wyroku ETS z 13.09.2005 r. w sprawie C-176/03 Komisja przeciwko Radzie. *Europejski Przegląd Sądowy*. 2006, nr 6, pp. 48-53. ISSN 1895-0396.
- HELIOS, J. and W. JEDLECKA. *Suwerenność w dobie procesów integracyjnych i globalizacyjnych*. 1. wyd. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2004. 77 p. Prawo, nr 291. ISBN 978-83-229-2492-1.
- HERDEGEN, M. *Prawo europejskie*. 1. wyd. Warszawa: C. H. Beck, 2004. 329 p. ISBN 83-7387-145-4.
- International Covenant on Civil and Political Rights* [adopted and opened for signature in New York on 19 December 1966]. *Journal of Laws*, 1977, no. 38, item 167.
- JEDLECKA, W. Pojmowanie autonomii prawa europejskiego. In: S. WRONKOWSKA, ed. *Polska kultura prawna a proces integracji europejskiej*. 1. wyd. Kraków: Zakamycze, 2005, pp. 235-248. ISBN 83-7444-023-6.
- Joint Action 96/750/JHA of 17 December 1996 Adopted by the Council on the Basis of Article K.3 of the Treaty on European Union Concerning the Approximation of the Laws and Practices of the Member States of the European Union to Combat Drug Addiction and to Prevent and Combat Illegal Drug Trafficking*. OJ EC L 342, 1996-12-31, pp. 6-8.
- Judgement of the Polish Constitutional Tribunal Ref. No. K 18/04* [2005-05-11].

- Judgement of the Polish Constitutional Tribunal Ref. No. K 18/04* [2005-05-11]. OTK ZU no. 5/A/2005, item 49.
- Judgement of the Polish Constitutional Tribunal Ref. No. K 31/06* [2006-11-03]. OTK ZU no. 10/A/2006, item 147.
- Judgement of the Polish Constitutional Tribunal Ref. No. K 32/09* [2010-11-24].
- Judgement of the Polish Constitutional Tribunal Ref. No. K 54/05* [2007-03-12]. OTK ZU no. 3/A/2007, item 25.
- Judgement of the Polish Constitutional Tribunal Ref. No. Kp 5/08* [2009-12-16]. OTK ZU no. 11/A/2009, item 170.
- Judgement of the Polish Constitutional Tribunal Ref. No. P 12/98* [2000-03-22]. OTK 2000/2/67.
- Judgement of the Polish Constitutional Tribunal Ref. No. U 5/04* [2006-07-18]. OTK ZU no. 7/A/2006, item 80.
- KACZOROWSKI, P. Uwagi o pojęciu państwa i suwerenności. In: S. SOWIŃSKI and J. WĘGRZECKI, eds. *Suwerenność państwa i jej granice*. 1. wyd. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, 2010, pp. 47-67. ISBN 978-83-7072-622-5.
- KALAGA, W. ed. *Dylematy wielokulturowości*. 1. wyd. Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, 2004. 366 p. ISBN 83-242-0362-1.
- KASTELIK-SMAZA, A. Spór o prymat prawa europejskiego po wejściu w życie Traktatu z Lizbony. *Przegląd Sejmowy*. 2010, nr 4, pp. 63-81. ISSN 1230-5502.
- KELSEN, H. *Das Problem der Souveränität und die Theorie des Völkerrechts: Beitrag zu einer reinen Rechtslehre*. 2. Aufl. Aalen: Scientia Verlag, 1960 [reprint]. 320 p.
- KELSEN, H. *Principles of International Law*. 1st ed. New York: Rinehart, 1952. 461 p.
- KLAFKOWSKI, A. *Prawo międzynarodowe publiczne*. 1. wyd. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1964. 364 p.
- Kraje. In: *Unia Europejska* [online]. 2016 [cit. 2016-04-18]. Available at: http://europa.eu/about-eu/countries/index_pl.htm.

- KRAJEWSKI, M. Akty prawa pochodnego Unii Europejskiej i możliwość kontroli ich konstytucyjności. In: M. ZUBIK and R. PUCHTA, eds. *Źródła prawa z perspektywy piętnastu lat obowiązywania Konstytucji*. 1. wyd. Warszawa: Uniwersytet Warszawski, Wydział Prawa i Administracji, Koło Naukowe Prawa Konstytucyjnego Legislador, 2013, pp. 25-52. ISBN 978-83-933893-1-5.
- KRANZ, J. ed. *Suwerenność i ponadnarodowość a integracja europejska*. 1. wyd. Warszawa: Prawo i Praktyka Gospodarcza, 2006. 242 p. ISBN 83-60201-21-8.
- KRANZ, J. Suwerenność państwa a prawo międzynarodowe. In: W. J. WOŁPIUK, ed. *Spór o suwerenność*. 1. wyd. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2001. 201 p. ISBN 83-7059-548-0.
- KRÓL-BOGOMILSKA, M. *Kary pieniężne w prawie antymonopolowym: Wustawie o ochronie konkurencji i konsumentów, w europejskim prawie wspólnotowym*. 1. wyd. Warszawa: Konieczny i Kruszewski, 2001. 415 p. ISBN 83-88715-04-6.
- KRÓLIKOWSKI, M. and R. ZAWŁOCKI, eds. *Kodeks karny: Część ogólna: Komentarz do artykułów 32 – 116: Tom II*. 1. wyd. Warszawa: C. H. Beck, 2010. 1036 p. ISBN 978-83-255-1325-2.
- KRÓLIKOWSKI, M. Ewolucja unijnego prawa karnego i jego interakcje z prawem krajowym. In: A. MAREK and T. OCZKOWSKI, eds. *Problem spójności prawa karnego z perspektywy jego nowelizacji*. 1. wyd. Warszawa: C. H. Beck, 2011, pp. 5-34. ISBN 978-83-255-2873-7.
- KRÜGER, H. and G. ERLER. *Zum Problem der Souveränität*. 1. Aufl. Karlsruhe: C. F. Müller, 1957. 104 p.
- KRYSZTOFIUK, G. Zasada wzajemnego uznawania orzeczeń w sprawach karnych w Traktacie Lizbońskim. *Prokuratura i Prawo*. 2011, nr 7-8, pp. 190-212. ISSN 1233-2577.
- KRZYSZTOFEK, K. and A. SADOWSKI, eds. *Pogranicza i multikulturalizm w warunkach Unii Europejskiej*. 1. wyd. Białystok: Uniwersytet w Białymstoku, Instytut Socjologii, 2004. 388 and 227 p. ISBN 83-89031-87-6.
- KUNIŃSKI, M. ed. *Integracja europejska*. 1. wyd. Kraków: Ośrodek Myśli Politycznej; Księgarnia Akademicka, 2000. 205 p. ISBN 83-7188-358-7.

- KWIECIEŃ, R. *Suwerenność państwa: Rekonstrukcja i znaczenie idei w prawie międzynarodowym*. 1. wyd. Kraków: Zakamycze, 2004. 204 p. ISBN 83-7333-435-1.
- LANG, W., J. WRÓBLEWSKI and S. ZAWADZKI. *Teoria państwa i prawa*. 3. zm. wyd. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1986. 547 p. ISBN 83-01-06633-4.
- LEACH, Ph. *Taking a Case to the European Court of Human Rights*. 2nd ed. Oxford; New York: Oxford University Press, 2005. 794 p. ISBN 978-0-19-927528-1.
- LENAERTS, K. Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej a ochrona praw podstawowych. *Europejski Przegląd Sądowy*. 2013, nr 1, pp. 4-16. ISSN 1895-0396.
- LESZCZYŃSKI, Z. and S. SADOWSKI, eds. *Suwerenność państwa we współczesnych stosunkach międzynarodowych*. 1. wyd. Warszawa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP, 2005. 511 p. ISBN 83-88278-66-5.
- LITYŃSKI, A. *Wydział karny Komisji Kodyfikacyjnej II Rzeczypospolitej: Dzieje prac nad częścią ogólną kodeksu karnego*. 1. wyd. Katowice: Uniwersytet Śląski, 1991. 150 p. ISBN 83-226-0367-3.
- ŁĘTOWSKA, E. „Multicentryczność” systemu prawa i wykładnia jej przyjazna. In: L. OGIEGŁO, W. POPIOŁEK and M. SZPUNAR, eds. *Rozprawy prawnicze: Księga pamiątkowa profesora Maksymiliana Pazdana*. 1. wyd. Kraków: Zakamycze, 2005, pp. 1127-1146. ISBN 83-7444-148-8.
- ŁĘTOWSKA, E. Implementacyjne grzechy przeciw effet utile. *Europejski Przegląd Sądowy*. 2014, nr 1, pp. 53-59. ISSN 1895-0396.
- ŁĘTOWSKA, E. Multicentryczność współczesnego systemu prawa i jej konsekwencje. *Państwo i Prawo*. 2005, vol. 60, nr 4, pp. 3-10. ISSN 0031-0980.
- ŁĘTOWSKA, E. Prawo w „płynnej nowoczesności”. *Państwo i Prawo*. 2014, vol. 69, nr 3, pp. 6-27. ISSN 0031-0980.
- MAKSANTY, N. Konstytucja jako źródło prawa – z perspektywy zasad jej bezpośredniego stosowania. In: M. ZUBIK and R. PUCHTA, eds. *Źródła prawa z perspektywy piętnastu lat obowiązywania Konstytucji*. 1. wyd. Warszawa: Uniwersytet Warszawski, Wydział Prawa i Administracji,

- Koło Naukowe Prawa Konstytucyjnego Legislator, 2013, pp. 13-24. ISBN 978-83-933893-1-5.
- MAREK, A. *Prawo karne*. 9. zm. i uaktual. wyd. Warszawa: C. H. Beck, 2009. 694 p. ISBN 978-83-255-1229-3.
- MARSZAŁEK, A. *Suwerenność a integracja europejska w perspektywie historycznej: Spór o istotę suwerenności i integracji*. 1. wyd. Łódź: Instytut Europejski, 2000. 368 p. ISBN 83-86973-74-9.
- MIK, C. Europeizacja prawa karnego gospodarczego. In: A. ADAMSKI, ed. *Przestępczość gospodarcza z perspektywy Polski i Unii Europejskiej*. 1. wyd. Toruń: TNOiK – Dom Organizatora, 2003, pp. 77-123. ISBN 83-7285-139-5.
- NOWAK, C. *Wpływ procesów globalizacyjnych na polskie prawo karne*. 1. wyd. Warszawa: Wolters Kluwer; Akademia Leona Koźmińskiego, 2014. 420 p. ISBN 978-83-264-3487-7.
- NOWICKI, M. A. *Wokół Konwencji Europejskiej: Krótki komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*. 2. wyd. Kraków: Zakamycze, 2002. 532 p. ISBN 83-7333-112-3.
- PAWLIK, R. Identity of Criminal Law at the Time of the European Integration Based on the Example of Poland – Some Comments. *Societas et iurisprudencia* [online]. 2015, vol. 3, no. 1, pp. 133-175 [cit. 2016-04-18]. ISSN 1339-5467. Available at: <http://sei.iuridica.truni.sk/archiw/2015/01/SEI-2015-01-Studies-Pawlik-Renata.pdf>.
- PAWLIK, R. Kompetencje Wspólnot Europejskich i Unii Europejskiej do stanowienia sankcji karnych. In: T. BIERNAT, ed. *Europeizacja prawa*. 1. wyd. Kraków: Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne – Oficyna Wydawnicza AFM, 2008, pp. 99-123. ISBN 978-83-7571-021-2.
- POPUŁAWSKA, E. ed. *Konstytucja dla rozszerzającej się Europy*. 1. wyd. Warszawa: Instytut Spraw Publicznych, 2000. 463 p. ISBN 83-86917-84-9.
- PRZYBYSZ, M. Źródła prawa Unii Europejskiej i ich wpływ na ograniczenie suwerenności państwa w kontekście orzeczenia Federalnego Trybunału Konstytucyjnego RFN – wybrane zagadnienia. In: A. BAŁABAN, J. CIAPAŁA and P. MIJAL, eds. *Źródła prawa w Rzeczypospolitej Polskiej: W 15 lat po wejściu w życie konstytucji z 2 kwietnia 1997 roku*. 1. wyd. Szczecin: Uniwersytet Szczeciński, Wydział Prawa i Administracji, 2013, pp. 55-68. ISBN 978-83-933087-4-3.

- RADECKI, W. Nowy czeski kodeks karny. *Prokuratura i Prawo*. 2009, nr 7-8, pp. 185-211. ISSN 1233-2577.
- Regulation (EU) No. 514/2014 of the European Parliament and of the Council of 16 April 2014 Laying down General Provisions on the Asylum, Migration and Integration Fund and on the Instrument for Financial Support for Police Cooperation, Preventing and Combating Crime, and Crisis Management*. OJ EU L 150, 2014-05-20, pp. 112-142.
- Regulation (EU) No. 1382/2013 of the European Parliament and of the Council of 17 December 2013 Establishing a Justice Programme for the Period 2014 to 2020*. OJ EU L 354, 2013-12-28, pp. 73-83.
- RUSZKOWSKI, J. *Ponadnarodowość w systemie politycznym Unii Europejskiej*. 1. wyd. Warszawa: Wolters Kluwer, 2010. 443 p. ISBN 978-83-264-0493-1.
- SAKOWICZ, A. *Zasada ne bis in idem w prawie karnym*. 1. wyd. Białystok: Temida 2; Wydział Prawa Uniwersytetu w Białymstoku, 2011. 534 p. ISBN 978-83-89620-89-7.
- SCHLIESKY, U. *Souveränität und Legitimität von Herrschaftsgewalt: Die Weiterentwicklung von Begriffen der Staatslehre und des Staatsrechts im europäischen Mehrebenensystem*. 1. Aufl. Tübingen: Mohr Siebeck, 2004. 815 p. ISBN 978-3-16-148121-5.
- SIDJANSKI, D. Wspólna kultura europejska jako fundament federalizmu europejskiego. Podzielona suwerenność w Unii Europejskiej. In: W. CZAPLIŃSKI, I. LIPOWICZ, T. SKOCZNY and M. WYRZYKOWSKI, eds. *Suwerenność i integracja europejska: Materiały pokonferencyjne*. 1. wyd. Warszawa: Centrum Europejskie Uniwersytetu Warszawskiego, 1999, pp. 273-296. ISBN 83-910081-9-3.
- SKRZYDŁO, W. *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.* 2. wyd. Kraków: Zakamycze, 1999. 258 p. ISBN 83-7211-066-2.
- STAWECKI, T. Konwergencja i dywergencja porządków prawnych w sferze tworzenia prawa. In: O. NAWROT, S. SYKUNA and J. ZAJADŁO, eds. *Konwergencja czy dywergencja kultur i systemów prawnych?* 1. wyd. Warszawa: C. H. Beck, 2012, pp. 24-73. ISBN 978-83-255-3140-9.
- STRUPP, K. and H.-J. SCHLOCHAUER, Hrsg. *Wörterbuch des Völkerrechts*. 2. völlig neu bearb. Aufl. Berlin: Walter de Gruyter, 1960. 800 p.

- SZWARC-KUCZER, M. Harmonizacja znamion przestępstw i kar w Traktacie z Lizbony. *Europejski Przegląd Sądowy*. 2009, nr 5, pp. 10-17. ISSN 1895-0396.
- SZWARC-KUCZER, M. Ochrona praw jednostek w dziedzinie współpracy sądowej w sprawach karnych. In: A. WRÓBEL, ed. *Karta Praw Podstawowych w europejskim i krajowym porządku prawnym*. 1. wyd. Warszawa: Wolters Kluwer, 2009, pp. 341-360. ISBN 978-83-7601-871-3.
- SZWARC-KUCZER, M. *Wpływ prawa wspólnotowego na prawo karne państw członkowskich*. 1. wyd. Warszawa: Centrum Europejskie Natolin, 2006. 128 p. ISSN 1732-0445.
- The Stockholm Programme – An Open and Secure Europe Serving and Protecting Citizens*. OJ EU C 115, 2010-05-04, pp. 1-38.
- Treaty of Lisbon Amending the Treaty on European Union and the Treaty Establishing the European Community* [signed at Lisbon, 13 December 2007, entered into force on 1 December 2009]. OJ EU C 306, 2007-12-17, pp. 1-271.
- TULEJA, P. *Stosowanie Konstytucji RP w świetle zasady jej nadrzędności (wybrane problemy)*. 1. wyd. Kraków: Zakamycze, 2003. 399 p. ISBN 83-7333-210-3.
- Von BOGDANDY, A. and J. BAST, Hrsg. *Europäisches Verfassungsrecht: Theoretische und dogmatische Grundzüge*. 2. vollst. aktualis. und erw. Aufl. Berlin: Springer, 2009. 1094 p. ISBN 978-3-540-73809-1.
- WALUCH, K. *Polityka kulturalna Unii Europejskiej*. 2. wyd. Płock: Novum, 2004. 321 p. ISBN 83-89416-33-6.
- WASILKOWSKI, A. Uczestnictwo w strukturach europejskich a suwerenność państwowa. *Państwo i Prawo*. 1996, vol. 51, nr 4-5, pp. 15-23. ISSN 0031-0980.
- WINCZOREK, P. *Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.* 2. rozszerz. i popr. wyd. Warszawa: Liber, 2008. 463 p. ISBN 978-83-7206-082-2.
- WOJCIECHOWSKI, B. *Interkulturowe prawo karne: Filozoficzne podstawy karania w wielokulturowych społeczeństwach demokratycznych*. 1. wyd. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2009. 448 p. ISBN 978-83-7611-285-5.

- WOJTYCZEK, K. *Przekazywanie kompetencji państwa organizacjom międzynarodowym*. 1. wyd. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2007. 390 p. ISBN 978-83-233-2411-9.
- WOŁPIUK, W. J. ed. *Spór o suwerenność*. 1. wyd. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2001. 201 p. ISBN 83-7059-548-0.
- WÓJTOWICZ, K. Suwerenność w procesie integracji europejskiej. In: W. J. WOŁPIUK, ed. *Spór o suwerenność*. 1. wyd. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2001, pp. 156-176. ISBN 83-7059-548-0.
- WÓJTOWICZ, K. Zachowanie tożsamości konstytucyjnej państwa polskiego w ramach UE – uwagi na tle wyroku TK z 24. 11. 2010 r. (K 32/09). *Europejski Przegląd Sądowy*. 2011, nr 11, pp. 4-11. ISSN 1895-0396.
- WRÓBEL, A. ed. *Wprowadzenie do prawa Wspólnot Europejskich (Unii Europejskiej)*. 2. wyd. Kraków: Zakamycze, 2004. 768 p. ISBN 83-7333-410-6.
- WRÓBEL, W. and A. ZOLL. *Polskie prawo karne: Część ogólna*. 1. wyd. Kraków: Znak, 2010. 606 p. ISBN 978-83-240-1351-7.
- WRÓBEL, W. *Zmiana normatywna i zasady intertemporalne w prawie karnym*. 1. wyd. Kraków: Zakamycze, 2003. 721 p. ISBN 83-7333-128-X.
- WYROZUMSKA, A. Prawo międzynarodowe w systemie prawa wspólnotowego – zagadnienia teorii i praktyki. In: J. KOLASA and A. KOZŁOWSKI, eds. *Prawo międzynarodowe publiczne a prawo europejskie*. 1. wyd. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2003, pp. 47-74. ISBN 83-229-2360-0.
- ZIELIŃSKA, E. Korpus przestępstw europejskich. In: A. ŁAZOWSKI and R. OSTRIHANSKY, eds. *Współczesne wyzwania europejskiej przestrzeni prawnej: Księga pamiątkowa dla uczczenia 70. urodzin Profesora Eugeniusza Piontka*. 1. wyd. Kraków: Zakamycze, 2005, pp. 565-592. ISBN 83-7444-009-0.

Renata Pawlik, Ph.D.

Faculty of Law, Administration and International Relations
Andrzej Frycz Modrzewski Krakow University
Gustawa Herlinga-Grudzińskiego 1
30-705 Kraków

Poland
rpawlik@afm.edu.pl